

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE ARTE DIN BUCUREȘTI
DEPARTAMENTUL DE STUDII DOCTORALE

REPREZENTĂRI VIZUALE AUTOBIOGRAFICE ÎN ARTA
CONTEMPORANĂ

Doctorand: Daniela Zbarcea

Coordonator științific: prof. univ. dr. Marilena Preda Sânc

2022

CUPRINS

Argument 4

Metodologia cercetării 7

Capitolul I CONSIDERAȚII GENERALE CU PRIVIRE LA REPREZENTĂRILE VIZUALE AUTOBIOGRAFICE 8

1.1. Apariția jurnalului și a autoportretului 8

1.1.1. Albrecht Dürer- dimensiunea documentară a autoportretului 11

1.1.2. Rembrandt van Rijn și teatralitatea autoportretelor sale 15

1.2. Imprevizibil și mister în autoreprezentări. Diego Velázquez și Gustave Courbet 18

Capitolul II DIVERSITATEA MEDIUM-URILOR ȘI INTERDISCIPLINARITATE ÎN LUCRĂRILE CU TEMATICĂ AUTOBIOGRAFICĂ REALIZATE DE ARTIȘTI ÎN EPOCA MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ 23

2.1. Între tradițional și experimental în arta modernă și contemporană 23

2.2. Idei, concepte artistice și imagini influențate de biografia artistică 27

2.3. Frida Kahlo. Fotografii, schițe și jurnal scris 34

2.4. Louise Bourgeois și influența familiei în creația artistică 37

2.5. Jurnalul scris la artiști în epoca modernă și contemporană 42

2.6. Studiul autobiografic prin fotografie, video și film în a doua jumătate a secolului al XX-lea 51

2.6.1. Fotografia autoportret. Claude Cahune, Cindy Sherman și Hannah Wilke 51

2.6.2. Autoportretul de la identificare la reconfigurarea. Orlan și Marico Mori 60

2.6.3. Imaginea video ca instrument de reprezentare autobiografică 63

2.7. Arhivarea în registrul autobiografic 67

2.7.1. Marcel Duchamp 69

2.7.2. Atlas. Gerhard Richter 71

2.7.3. Mnemosyne. Aby Warburg 74

2.7.4. Sisteme de arhivare. On Kawara, Candida Höfer, Hanne Dabroven 77

Capitolul III AUTOREPREZENTĂRI VIZUALE ÎN OPERELE ARTIȘTILOR ROMÂNI CONTEMPORANI 83

3.1. Multimedialism – de la teme tradiționale la noi practici artistice 83

3.2. Geta Brătescu. Ion Grigorescu

3.3. Direcții autoreferențiale. Anamaria Avram și Ana Maria Micu 93

3.4. Autobiografie în expozițiile recente ale artiștilor contemporani români	100
3.5. Jurnalul scris/ memorii/ carte obiect	120
3.6. Arhivarea la artiștii contemporani români	135
Capitolul IV CREAȚIA PERSONALĂ AUTOBIOGRAFICĂ	143
4.1. Reprezentări autobiografice în creația personală	143
4.2. Expoziții recente	156
4.2.1. Jurnal de artist	156
4.2.2. Transfer electiv	160
4.2.3. Jurnal- expoziție online	163
4.3. Expoziții și proiecte de grup	166
Concluzii	169
ANEXA I Fragmente din chestionarul realizat pe tema „Reprezentări vizuale autobiografice în arta contemporană”	171
ANEXA II Imagini personale cu lucrări autobiografice	177
1. Imagini din expoziția „Transfer electiv”	177
2. Jurnal	188
3. Imagini cu lucrări vizuale autobiografice	193
Listă de ilustrații	202
REPERE BIBLIOGRAFICE ȘI ALTE SURSE	209
Bibliografie	209
Website-uri accesate	209

REZUMAT

Tema de cercetare doctorală cu numele „Reprezentări vizuale autobiografice în arta contemporană” urmărește o analiză asupra sinelui din perspectivă teoretică și a practicilor artelor vizuale contemporane.

Autoreprezentările vizuale, de la autoportret, autobiografie, jurnal, carte de artist, arhivă *on line* și *off line*, pot fi considerate modalități prin care autorul dorește să își prezinte fragmente de existență, aspirând spre eternitate.

Preocuparea omului de a se cunoaște pe el însuși ca formă, corp și spirit este analizată și evidențiată în practici artistice în toate epocile istorice. Pornind de la o analiză în timp și spațiu referitor la modul de autoreprezentare vizuală putem descoperi modalitățile de stocare a unor informații personale care se regăsesc sub forme diverse și să urmărim evoluția acestora.

Artiștii au fost întotdeauna preocupați de introspecție, creația lor fiind strâns legată de dimensiunea *ego*-ului personal. Din Antichitate și până în prezent această preocupare asupra eului este studiată nu numai în arte, dar și în filozofie, sociologie, precum și în multiple studii ce aparțin unor domenii ca medicina și genealogia.

Cercetare teoretică și cea practică realizată pe tot parcursul anilor de studii doctorale a reprezentat un parcurs important de studiu, de concentrare a ideilor, de conștientizare a demersului artistic personal, de experimentare a unor metodologii, care, în final, s-au definitivat prin proiecte artistice vizuale.

Lucrarea de doctorat „Reprezentări vizuale autobiografice în arta contemporană” este alcătuită din: Cuprins, Argument, Metodologie, Capitolul I, II, III, IV, Anexa I și II, Repere Bibliografice și alte surse.

„Argument” cuprinde prezentarea și studierea relațiilor dintre autoportret, jurnal și arhivele personale. Având un caracter documentar de cercetare asupra relației artist-sine, lucrarea de doctorat cercetează și investighează complexitatea personalității artistului în context, dar și evoluția și diversificarea mediilor, a practicilor artistice utilizate.

„Metodologia” descrie modalitățile de cercetarea artistică alese și caracterul multi-medial și interdisciplinar. Acest demers este constituit prin cercetarea, parcurgerea unor volume de specialitate, albume de artă, studii critice de teoria artei, filozofie, estetică sau literatură. La acestea s-a adăugat investigarea unor jurnale sau memorii scrise ale artiștilor aparținând perioadei moderne și contemporane, cercetarea realizată online unde au fost accesate website-uri culturale, portofolii personale ale artiștilor, pagini ale unor muzee importante sau anumite publicații sub formă de reviste de artă sau studii de cercetare artistică.

Primul capitol al tezei de doctorat „Considerații generale cu privire la reprezentările vizuale autobiografice” conține subcapitolele: 1.1. „Apariția jurnalului și a autoportretului” și 1.2. „Imprevizibil și mister în autoreprezentări. Diego Velázquez și Gustave Courbet”. Acestea reprezintă o introducere referitoare la premisele apariției în studiu a autoportretului și a jurnalului în viața artiștilor.

În acest capitol am ales ca studii de caz artiști precum Albrecht Dürer, Rembrandt van Rijn, Diego Velázquez și Gustave Courbet. Analizând autoportrete de artiști ajungem la concluzia că indiferent de situație, artistul se relevă publicului prin nenumărate ipostaze și metamorfozări confirmând existența sa în timp și importanța sa în societate.

Jurnalul scris sau cel completat cu imagini este considerat o confesiune directă a creatorului care, asemeni operei de artă va fi perceput empatic de către public. De cele mai multe ori jurnalul de artist conține tematici ancorate în realitatea cotidiană, drame personale sau sociale. Am considerat necesar să amintesc de cea mai amplă scriere biografică și autobiografică realizată de Giorgio Vasari sub numele „*Le Vite*”, dar și de existența jurnalului pictorului renascentist Albrecht Dürer.

Al doilea capitol intitulat „Diversitatea medium-urilor și interdisciplinaritate în lucrările cu tematică autobiografică realizate de artiști în epoca modernă și contemporană” cuprinde subcapitolele: 2.1. Între tradițional și experimental în arta modernă și contemporană, 2.2. Idei, concepte artistice și imagini influențate de biografia artistică, 2.3. Frida Kahlo. Fotografii, schițe și jurnal scris, 2.4. Louise Bourgeois și influența familiei în creația artistică, 2.5. Jurnalul scris la artiști în epoca modernă și contemporană, 2.6. Studiul autobiografic prin fotografie, video și film în a doua jumătate a secolului al XX-lea și 2.7. Arhivarea în registrul autobiografic.

Capitolul al doilea se concentrează pe o analiză a operelor ce ilustrează complexitatea expresiilor vizuale autobiografice la diferiți artiști. Capitolul propune o cercetare care investighează și evidențiază complexitatea personalității artistului în context, dar și evoluția și diversificarea mediilor, a practicilor artistice cu ajutorul cărora se exprimă. Metodologia de cercetare cuprinde o documentare amplă a conceptelor și practicilor artistice vizuale, urmărește multitudinea de modalități de exprimare vizuală, dar și literară precum și procesul de hibridizare a produsului artistic prin folosirea unor tehnici noi în diferite combinații cu tehnicile vechi sau prin experimentarea unor noi medii.

În actualitate se observă o diversificare a mediilor de expresie vizuală de la cea mai utilizată, camera foto-video a telefonului personal, până la imprimanta 3D sau holograma. Ideea de spațiu, timp și materialitate s-a extins în arealul post uman oferit de noua descoperire și anume viețuirea în *meta vers*-realitatea virtuală dezvoltată prin tehnologia internetului.

Am descoperit personalitatea puternică a artistelor Frida Kahlo și Louise Bourgeois, diversitatea tehnicilor artistice prin care acestea s-au exprimat, dar și influența și impactul major al vieții personale asupra creațiilor acestora.

În subcapitolul „Jurnalul scris la artiști în epoca modernă și contemporană” am prezentat diferite tipuri de jurnal scris/memorii: „*Jurnalul unui geniu*” scris de Salvador Dali, autobiografia sub numele de „*Self Portrait*” a lui Man Ray, jurnalele personale ale lui Edvard Munch, publicațiile artistei Dorothea Tanning, cartea de memorii „*Infinity Net*” a artistei japoneze Yayoi Kusama și autobiografia „*Walk Through Walls: A Memoir*” a Marinei Abramović.

„Studiul autobiografic prin fotografie, video și film în a doua jumătate a secolului al XX-lea” configurează un scurt traseu analitic prin creația fotografică a artistelor Claude Cahune, Cindy Sherman și Hannah Wilke pentru a afla modalitățile prin care acestea se autodefinesc și urmăresc procesul personal de investigare a identității în raport cu societatea.

Remarc în cazul artistelor Orlan și Marico Mori utilizarea autoportretului ca instrument de identificare și reconfigurare personală prin intervenții diferite și folosirea tehnologiilor *high tech* care au generat noi tipuri de forme de artă: *3D art*, realitate augmentată, chirurgie estetică și *bio-art*.

Subcapitolul „Imaginea video ca instrument de reprezentare autobiografică” cuprinde detalii despre creația video și realizarea unui jurnal video documentar, artistic, autobiografic. Sunt expuse conceptele vizuale create de Andy Warhol, Bill Viola, Jonas Mekas și cele ale regizorilor Alejandro Jodorowsky, Pedro Almodóvar, Jean-luc Godard și Agnes Varda.

În subcapitolul „Arhivarea în registrul autobiografic” am propus o cercetare și o analiză sintetică și comparativă asupra arhivelor și a sistemelor de arhivare la Marcel Duchamp, Gerhard Richter, Aby Warburg, On Kawara, Candida Höfer, Hanne Dabroven. Arhivele în cazul artistului vizual pot avea ca scop documentarea sau se pot transforma ele însele în lucrări de artă de sine stătătoare. Arhiva împreună cu jurnalul și cu autoportretul contribuie la cunoașterea și definirea personalității artistului, a relației sale cu opera personală și integrarea experienței creative în memoria colectivă.

Capitolul III „Autoreprezentări vizuale în operele artiștilor români contemporani” cuprinde: 3.1. Multimedialism – de la teme tradiționale la noi practici artistice, 3.2. Geta Brătescu. Ion Grigorescu, 3.3. Direcții autoreferențiale. Anamaria Avram și Ana Maria Micu, 3.4. Autobiografie în expozițiile recente ale artiștilor contemporani români, 3.5 Jurnalul scris/ memorii/ carte obiect și 3.6. Arhivarea la artiștii contemporani români. Capitolul III prezintă caracterul multimedial și interdisciplinar al practicilor artistice vizuale în cazul artiștilor contemporani români. Sunt studiate lucrări ale artiștilor Geta Brătescu, Ion Grigorescu, Mihai Sârbulescu, Cristian Paraschiv, Iulian Mereuță, Marilena Preda Sânc, Lia Perjovschi. În subcapitolul „Direcții autoreferențiale. Anamaria Avram și Ana Maria Micu” am redat anumite similitudină în tematica abordată la cele două artiste.

„Autobiografie în expozițiile recente ale artiștilor contemporani români” am realizat o sinteză asupra expozițiilor recente ale artiștilor contemporani români care ating subiecte legate de autobiografie.

Subcapitolul „Jurnalul scris/ memorii/ carte obiect” propune o analiză a jurnalului scris și a tipologiilor de carte-obiect la artiștii: Theodor Pallady, Horia Bernea, Mihai Sârbulescu, Marin Gherasim, Adrian Guță, Dan Perjovschi și Silvia Trăistaru. Studiul asupra cărții obiect este dezvoltat în relație cu lucrări semnate de Ion Bitzan, Anielei Ovadiuc, Danielei Frumușeanu și Dorothea Fleiss.

În subcapitolul „Arhivarea la artiștii contemporani români” amintesc de arhiva cu numele de Contemporary Art Archive elaborată de Lia Perjovschi, arhiva de istoria artei a grupului Sub-REAL, arhiva de fotografie Minerva, colecția de fotografii a lui Mihai Oroveanu și Queer Archives Institute. În concluzie, am observat cum arhivele contribuie la înțelegerea contextelor culturale și cum, prin istoriile personale, arhiva modelează memoria colectivă.

Capitolul IV „Creația personală autobiografică” cuprinde detalii despre activitatea de cercetare și creație personală, expozițiile recente, de exemplu „Jurnal de artist” din anul 2019, „Transfer electiv” din anul 2022 și expoziția online „Jurnal” din 2022. Prezentarea contribuției personale a cuprins și referiri la proiectele de grup cu temă autobiografică la care am participat sau expoziții unde am fost prezentă în calitate de curator precum: „Alter ego” din 2010, „Memory” din 2018 și „Artistul” din anul 2019.

Anexa I „Fragmente din chestionarul cu tema *Reprezentări vizuale autobiografice în arta contemporană*” prezintă o cercetare artistică și teoretică asupra subiectului realizată în colaborare cu artiștii: Ana Petrovici Popescu, Daniela Mihai, Anamaria Avram, Răzvan Neagoe, Gheorghe Rasovszky, Marie-Hélène Fabra, Iosif Kiraly și Găină Ștefan Dorel.

Studiul teoretic de cercetare artistică, interviurile cu artiști contemporani precum și lucrările personale și activitatea curatorială pe această temă au conturat trasee clare referitoare la modalitățile de expresie plastică și multiplele medii de exprimare vizuală care țin de reprezentarea autobiografică la artiștii contemporani. Cercetarea artistică s-a întregit datorită observației directe și chestionării unor artiști contemporani a căror contribuție artistică reunește idei comune legate de acest tip de autoreprezentare vizuală, auto-organizare, autoanaliză.

În cercetarea doctorală am urmărit și parcursul ciclic al unor abordări vizuale, dar și dezvoltarea din ce în ce mai complexă a mediilor de lucru, cunoașterea și conceptualizarea lor în funcție de apariția noilor tehnologii. Am realizat o cercetare asupra multimedialității artei contemporane și a caracterului său versatil. Pornind de la analiza mediilor tradiționale și apoi la modificările apărute în timp, arta contemporană se conturează prin accente experimentale, acțiuni transdisciplinare și medii vizuale hibride.

În capitolele legate de jurnalul artistului am cercetat și exemplificat capacitatea creatorului de a se exprima vizual, dar și prin scris cu scopul de a înregistra și transmite anumite memorii personale. Fie prin scris, jurnal, caiete, memorii și carte-obiect, care combină scrisul cu imagini vizuale, aceste documente personale, autobiografice, vor contura și vor îmbogăți creația artistică și culturală a fiecărui artist. Pentru un artist vizual relația cu textul apare la fel de profundă ca și cea cu restul mediilor, ea fiind diferită nu în funcție de perioada în care a trăit artistul, ci de sensibilitatea sa și de capacitatea sa de a se expune și a comunica.

Privind în ansamblu, arhiva personală sau arhivele publice au fost folosite ca instrumente în realizarea de noi lucrări de artă și proiecte curatoriale. Memoriile personale sau colective, în imagini fotografice sau video au determinat artiștii contemporani să recontextualizeze baze de date sau arhive într-un mod cât mai sugestiv, complex, inedit. Artistul vizual relaționează cu viața personală și implică acest subiect în creația sa prin diverse medii, de la cele mai des utilizate cum ar fi tehnicile tradiționale la cele mai noi precum fotografia, video, *body-art*, *performance*, instalații foto sau video, imagini 3D, site-uri online etc. Artistul alege un anumit tip de comunicare și caută noi variante de simbioză între tehnicile abordate. Artă contemporană ne surprinde, și în cazul imageriei memorialistice, prin caracterul său liber, necenzurat, experimental și inovator.

Autoanaliza, autocunoașterea și confesiunea sunt câteva cuvinte care definesc modul în care anumiți artiști vizuali înțeleg creația artistică. De la exerciții de meditație asupra eului, la confesiune prin scris sau prin diferite moduri de expresie vizuală, artă contemporană autobiografică ne ajută să descoperim omul, pornind de la particular la general. Autoportretele și portretele, jurnalele și biografiile, arhivele personale și arhivele publice, toate acestea în paralel și împreună ne creează o imagine de ansamblu, o istorie, o memorie colectivă. Studiul doctoral este relevant prin prezentarea și analizarea relațiilor dintre autoportret, jurnal și arhivele personale. Lucrarea prezentă are un caracter documentar și de cercetare artistică asupra relației artist-sine.

Cuvinte cheie

Autobiografie

Autoportret

Memorii

Jurnal de artist

Arhivă

Autocunoaștere

Interdisciplinaritate

Multimedialism